گۆڕانکاری لە پەروەردەدا بەهۆی (بیرکردنەوەی دینامیک)!!.. رێباز محەمەد جەزا

زیاتر لە ٣٠ ساڵ لەمەوبەر کارۆل دویک و هاوکارەکانی گرنگییاندا بە هەڵوێستی خوێندکاران سەبارەت بە شکست هێنا. ئەوە بوو تێبینیان کرد کە هەندێک لە خوێندکارەکان دەتوانن پێشبکەون لە کاتێکدا خوێندکارەکانی دیکە بەهۆی بچووکترین پاشەکشەکانەوە وێران ببوون . دوای لێکۆڵینەوە لە ڕەفتاری هەزاران منداڵ ، دکتۆر دویک زاراوەی بیرکردنەوەی (جێگیر- ستاتیک) و بیرکردنەوەی (گەشەسەندو- دینامیک)ی داهێنا ؛ بۆ وەسفکردنی ئەو بیروباوەڕە بنەڕەتیانەی کە مرۆڤەکان سەبارەت بە فێربوون و زیرەکی هەیانە . کاتێک خوێندکاران باوەڕیان وایە دەتوانن زیرەکتربن ، تێدەگەن کە هەوڵدان بەهێزتریان دەکات. بۆیە کات و هەوڵ وکۆششی زیادە دەدەن لەو پێناوەدا ئەوەش دەبێتە هۆی دەستکەوتی زیاترو بەرزتر .
پێشکەوتنەکانی ئەم دواییەی زانستی دەمارەکان ئەوەیان بۆ دەرخستووە کە مێشک زۆر لەوە شلترە کە ئێمە دەمانزانی. توێژینەوەکان دەریانخستووە کە چۆن دەتواندرێت پەیوەندی نێوان دەمارەکان بە ئەزموون بگۆڕێت. بە پراکتیک تۆڕە دەمارییەکان پەیوەندی نوێ گەشە دەکەن، ئەوانەی هەن بەهێزی دەکەن و گواستنەوەی ئیمپاڵسەکان خێراتر دەکات. ئەم دۆزینەوە زانستییەی دەمارەکان ئەوەمان بۆ دەردەخەن کە دەتوانین گەشەی دەمارەکانمان زیاد بکەین بەو کردارانەی کە ئەنجامی دەدەین، وەک بەکارهێنانی : ” ستراتیژی باش ، پرسیارکردن ، مەشقکردن و پەیڕەوکردنی خووی خۆراکی باش و خەوتن. ” لە هەمان کاتدا کە ئەم دۆزینەوە زانستییە دەماریانە خەریکی کێشکردن بوون، توێژەران دەستیان کرد بە تێگەیشتن لە پەیوەندی نێوان بیرکردنەوە و دەستکەوت. دەردەکەوێت، ئەگەر باوەڕت وایە مێشکت دەتوانێت گەشە بکات، ئەوا ڕەفتارێکی جیاوازت هەیە. بۆیە توێژەران پرسیاریان کردووە، “ئایا دەتوانین بیرکردنەوەکان بگۆڕێین ؟ وە ئەگەر وایە چۆن ؟ ” بۆ ئەمەش دەستیان کرد بە زنجیرەیەک دەستێوەردان و لێکۆڵینەوە کە دەیسەلمێنن بەڕاستی دەتوانین بیرکردنەوەی کەسێک لە جێگیرەوە بگۆڕێین بۆ گەشەکردن ،

هەروەها دەبێتە هۆی زیادبوونی پاڵنەر.

جگە لە فێرکردنی منداڵان دەربارەی زیرەکی نەرم و نیان، توێژەران دەستیان کرد بە تێبینی ئەوەی کە پراکتیکی مامۆستا کاریگەرییەکی گەورەی لەسەر بیرکردنەوەی خوێندکاران هەیە و ئەو فیدباکانەی کە مامۆستایان دەیدەن بە خوێندکارەکانیان دەتوانێت یان هانی منداڵێک بدات کە تەحەدایەک هەڵبژێرێت و دەستکەوتەکانی زیاد بکات یان بەدوای ڕێگەیەکی ئاساندا بگەڕێت بۆ دەربازبوون . بۆ نموونە لێکۆڵینەوەکان لەسەر جۆرە جیاوازەکانی ستایشکردن دەریانخستووە کە بە منداڵان بڵێین : زیرەکن هاندەریان دەبین بۆ بیرکردنەوەی ستاتیک ، لەکاتێکدا ستایشکردنی کاری قورس و هەوڵدان بیرکردنەوەی دینامیک دەچێنێت . کاتێک خوێندکاران بیرکردنەوەی گەشەسەندوویان هەیە، ئەوا تەحەددیاتەکان وەردەگرن و لێیان فێر دەبن، بەمەش توانا و دەستکەوتەکانیان زیاد دەکات. بەڵام فێرکردنی بیرکردنەوەی گەشەسەندوو لە جیهانی ڕاستەقینەدا چۆنە ؟ کاتێک توێژینەوەکە لە تاقیگان دەبەینە دەرەوەو دەیانخەینە ناو پۆلەوە، ئەنجامێکی سەرسوڕهێنەر دەبینین. یەکێک لەو توێژینەوەکەیسانە (قوتابخانەی فیسکی بنەڕەتیە) لەگەڵ خوێندکاری هەمەچەشنی فێرخوازانی زمانی ئینگلیزی و خوێندکارانی پەروەردەی تایبەت ، کارگێڕانی فیسکی بیرکردنەوەی گەشەسەندوویان خستە ناو کلتوری قوتابخانەکە بە دەستپێکردن لە بیرکردنەوەی مامۆستایانەوە. ئەوەبوو مامۆستایان بەشداریان لە توێژینەوەیەکی کتێبی (Mindset) کرد لە یەکەم ساڵی جێبەجێکردنیدا و لە ساڵی دووەمدا پەرەپێدانی پیشەیی ئەنلاین (MindsetMakerTM) یان تەواو کرد. لە کاتێکدا نمرەی تاقیکردنەوەکانی ویلایەت لە بیرکاریدا بە وەستان مانەوە، قوتابخانەی فیسکی بنەرەتی گەشەیەکی سەرسوڕهێنەری بەخۆیەوە بینی، کە هۆکارەکەیان گەڕاندەوە بۆ بیرکردنەوەی گەشەسەندوو لە پراکتیکەکانی مامۆستا و گۆڕانی کولتوور.

ئێستا دەپرسین : باشترین ڕێگا چییە بۆ دەستپێکردنی شۆڕشی بیرکردنەوەی گەشەکردنت ؟ یەکێک لە ڕێگاکان ئەوەیە کە بزانیت لە کوێدا ئەگەری بیرکردنەوەی جێگیرت هەبێت ؟ بۆ ئەوەی بتوانیت کار بکەیت بۆ ئەوەی زیاتر بیری گەشەکردنت هەبێت . هەموومان بەردەوامی بەشتێک دەدەین و بێی دەژین ؛ بەڵام هەڵسەنگاندنی بەردەوامی خۆمان یارمەتیدەرمانە بۆ ئەوەی ببینە ئەو کەسەی کە دەمانەوێت بین.

سەرنجێکی خێرا بۆ سەر تیۆرە شانۆییەکەی برتۆڵد برێخت (1898 – 1956)

ڕێباز محەمەد جەزا

شانۆکارێکی هاوچەرخی ئەڵمانیایە ، لەوانەیە یەکێك بێت لەو کەسانەی “زۆرترین نووسینی تیۆری هە بێت ، زیاتر لەهەر نووسەرێکی تری شانۆیی ” تێگەیشتن لە برێخت کارێکی ئاسان نییە بەبێ تێگەیشتن لە درامای ئەوروپی چونکە برێخت دەڵێت : ” درامای ئەوروپی دوودەیەیە بەماوەی ئەزموونگەریدا تێدە پەڕێت ” کە بە گشتی بە دووهێڵی سەرەکی بەڕێوە دەچێت :

یەکەمیان : توخمێکە تایبەتە بە چێژو لەزەت .
دووەمیان : بەشداریکردنی شانۆیە لە بەهاکانی فێرکاریدا .
بۆ ئەم مەبەستە برێخت بەپێی پێشکەوتنی کارو بەرهەمەکانی سێ قۆناغی گرنگ تێدەپەڕێنێت تا دەگاتە تیۆرە شانۆییەکەی ئەوانیش :
قۆناغی یەکەم : شانۆی دەربڕینگەرێتی : شانۆی دەربڕینگەرێتی (تعبیری)ماوەی دوای جەنگ : جیهانی وەك (خواست)و (بیر) نیشان داوەو بووە هۆی جۆرێکی تایبەتی لە (سۆلیپسیزم – الزات) رمادیە solipsism
ئەمەش وەڵامەکانی شانۆ بوون لە قۆناغەدا بۆتەنگ و چەڵەمەکانی کۆمەل َهەروەك چۆن باوەڕەکانی (Mach ماخ- وەڵامەکانی فەلسەفە بوون بۆئەو قۆناغە تەعبیریەت لەشانۆدا شۆڕشی هونەری بوون دژی ژیان (…) تەعبیریەت بەڕادەیەکی زۆر ئامرازەکانی دەربڕینی شانۆی دەوڵەمەند تر کرد سەرەتای کارەکانی برێخت لەژیر کاریگەری ئەم قوتابخانەیەدا بوو”تەپڵەکانی شەو” لەنمونەکانی ئەم قۆناغەن. هۆکارەکانی سەرهەڵدانی ئەم قوتابخانەیە دەگەڕێتەوە بۆ گەندەڵبوونی ڕژێمی سیاسی ، چونکە ئەو سیستمە مرۆڤی کردبووە ئامڕازی بەرهەم هێنان .

قۆناغی دووەم : شانۆی فێرکاری :

ئەوەی زانراوە برێخت گرنگترین بەرهەمە شانۆییە فێرکارییەکانی لە نێوان ساڵانی (1929-1933) دا نووسیوون ، لەو ساڵانەدا شانۆی سۆسیالستی(واقعی سۆسیالیستی) لەلووتکەی گەشەسەندنیدا بووە لەئەڵمانیا . بێگومان ئەو گەشەسەندنەش بە ڕێکەوت نەبووە ، بەڵکو بەپێچەوانەی گەشەی مێژووییەوە بووە ئەگەرچی کاریگەری بیری سۆسیالستی و فەلسەفەی (مارکسیزم) ی پێوەدیارە بەڵام بەشگتی دەتوانین بڵێین بەهۆی قەیرانەکانی سەدەی بیستەوە و هەڵئاوسانی ئابوری و کێشەکانی کرێکارانبەتایبەتی لە "نیویۆرك" لەنێوان کرێکاران و سەرمایەداران کەئەمەش بووبە هۆی ئاڵۆزبوونی نێوان چینەکان و سەرەنجام دروستبونی سەندیکاو کۆمەڵەکان ،ئەمەش وایکرد لەپێناو هوشیاری کۆمەڵایەتی و بەشداریکردنی شانۆ لەگەڵ دۆخەکەو پێداوستی ئەوکاتەی خەڵك و جەماوەر ، دەبوو برێخت ڕووب کاتە ئەم جۆرە شانۆیە و نمونەی ئەم قۆناغەش : "دەستورو دەرهاویشتنە" .

قۆناغی سێهەم : شانۆی داستانی :

ئەم قۆناغە تێهەڵکێشەو ڕەخنە گرە بۆرژواکانیش دەڵێن (لەقۆناغە یەکەمدا دیاریکردنی هێڵەکان بوو ، لە قۆناغی دووەمدا بەستنەوەی شانۆیە بە کێشەکانی ناوکۆمەڵگەو سیاسەتەوە و قۆناغی سێهەم ئەنجامی توێژینەوەکانەو گەیشتنە بە شانۆی داستانی) .

بەلاَم داخۆ داستان لای برێخت بەواتای چی دێت ؟

مەبەست لە داستان لای برێخت پەیوەستە بە بیرکردنەوەو سەردەمەکەی خۆیەوە و گە ڕان بۆدۆزینەوەی بوارێك بۆگونجاندنیان . کەواتە ئەم ئەدەبە یارمەتیدەرە بۆ ئەوەی لەکاتی هەڵبژاردن یان ئامادەکردن یان نووسینی دەق لەگەڵ ئەم سیستەمە کارکردنەدا .

بەم پێیەش نواندن لە شانۆی داستانیدا بریتیەلە گێڕانەوەی چیرۆکی شانۆییەکەو ئەو ئامانجانەی کەدەرکەوتن لای برێخت ، هەروەهادەبێت بگوترێت گرنگیش نییە ئەو ئەکتەرە کۆیە کە ڕۆڵی کەسایەتیە شانۆییەکە دەبینێتچونکە ڕۆڵ بەو جۆرە دابەشناکات بەڵك واپێناسەی مرۆڤ دەکات کە بەرهەمی ئەو بارودۆخەیە کە تێیدا دەژی و قابیلی گۆڕانە ، لەلایەکی ترەوە ئاسۆیەکی فراوان دەداتە ئەکتەرەکان تاخۆیان تاقی بکەنەوەو زیاتر لە ڕۆڵێك و زۆربەی ئەو لایەنانەی کەپێویستە کاریان لەسەر بکرێت . لەبەرئەوەی لەم میتۆدەدا لێکۆڵینەوە گرنگە بو بۆگەیشتن بە ئامانج چونکە پێویستە. ئەمەش لەڕێی شێوە ی وەستانەکان و ڕوانین و جۆرەها مەشقەوە . برێخت دەڵێت : " دەشێت ئەکتەر گوزارشت لەدەرونی خۆی بکات چەندین جۆر تۆنی دەنگی بەکار بهێنێت بەڵام بەشێوەی چاوەڕوان نەکراو ".

دەربارەی نەخشەی دیکۆری نمایشە شانۆییەکانی برێخت "کارێفێن" کەیەکێکە لە نەخشەسازەکانی دیکۆری شانۆو لەگەڵ برێخت کاری کردووە بۆنمونە لە "بازنەی تەباشیری قەوقازی" دا بەم جۆرە باسی دیکۆری شانۆییەکانی دەکات لەڕوانگەی "برێخت"ەوە:"کاری هونەری و تەکنیك لە دیکۆردا پشت گوێ ناخرێت ، بەڵکو دووبارەی دەکاتەوە کە یارمەتیدەر ێکە بۆجوانی ، من خۆم ئەندازیاری دیکۆر م وات وێنە کێشی گرنگی کۆمەڵایەتی و ڕێکخراو " .

لەڕوانگەی برێختەوە نەخشەسازی دیکۆر تەنها ئاماژەیەك دەدات و جوڵەکان ناکاتە جێگرەوە بۆفێتێ لەسەر شانۆ ،ئەمە هاوشێوەی نیەو چاودێری کردنە . واتە دیکۆری شانۆیی ڕۆڵی ڕوونکردنەوەو دروستکردنی کەشی درامی دەنەخشێنێت ، ڕوونکردنەوەی کێشەکان یارمەتیدەرن بۆبەرزکردنەوەی هوشیاریو چێژی بینەران .

دەرهێنەر لەم میتۆدەدا لەڕوانگەی برێختەوە پشت بەچەندشتێك دەبەستێت لەوانە :

نامۆبوون / ئەم چەمکە بەپێی فەرهەنگی سیاسی بەر لە برێخت بەکارهاتووە کە بریتیەلە نامۆکردنی کرێکارێك لەبەرامبەر ئەو کارە زۆرە دەیکات و کرێیەکی کەمی دەدەنێ و ئەمەش پەیوەندی هەیە بە چەمکەکانی : "زێدەبایی و ڕەتاندن وهتد.." بەڵام لای برێخت گۆڕانکاری بەسەرئەم بەکارهێنانەدا دێت و بەرگێکی هونەری دەکات بەبەردا کە بریتیە لەوەی لەڕێی تەکنیکەوە هەموو ئیش و کارو ڕووداوەکان لە دۆخی باوەوە والێبکرێت کە ناباو ببیندرێت ، بەمەرجێك خورپە دروست بکات لای بینەران. ئەمەش چۆن ڕوودەدات ؟ ڕووداوێك یان کەسایەتیەك یان بابەتێك بەجۆرێك بەجۆرێك ناباو بکرێت کە هەستی پێبکرێت و ئارەزووی زانین بوروژێنێت ، ئەم کارەش لای برێخت لەڕێگەی "حیکایەتخوانەوە " گوزارشت بکرێت یان لەڕێی لافیتەو ئاماژەی ڕەنگاو ڕەنگ و فیلمی سینەمایی وەکو هۆکاری نامۆکردنە کە .

وێنەی نامۆکراو /

ئەو وێنەیەیە کەوادەکات یان ڕێگەدەدات کەهەمووشتێك لەڕێیەوە بزانرێت بەڵام هاوکات نامۆیدەکات . برێخت باس لەوەدەکات ئەگەر ئەم جیهانە وەك نامۆ پیشان درا ، ئەوا ئارەزووی گۆڕین لای بینەران بەئاگادێت بۆدروستکردنی وێنەی نامۆکراو کەپەنای بردووەتە بەر دووبارەرکدنەوەو دابەشبوونی "کارەکتەرو ڕووداو" لە بونیادی درامیدا .

دەبێت ئەوەش بڵێم ئامانجی نامۆکردن گۆڕینی دۆخی بینەرە بۆ تێڕامان و هەڵوێست وەرگرتن واتە لەجیاتی ئەوەی بینەران تێکەڵاوی ڕووداوەکان بن ، وایان لێدەکات بووەستن و هەڵوەستە بکەن .

تەکنیکەکانی نامۆکردن /

تەواوی توخمە پێکهێنەرەکانی شانۆ نامۆدەکەین وەکو: " دەق ، نواندن ، دەرهێنان ، مۆزیك ، دیکۆر…هتد " بۆ ئەوەش ڕوو بدات کۆمەڵێك پێداویستیمان هەیە لەوانە :

1. کارکردنی نائیهامی ، لەپێناو پاراستنی بینەران لە چونەناو نمایشەکە.
2. ڕووتەڵکردن – تجرید: داماڵینی تەختەی شانۆ لە دۆخی باو.
3. تێکشاندنی لایەنە موگناتیسیەکانی نمایش .
4. پەنا بردنە بەر بەکارهێنانی فیلمی سینەمایی و سکرین .

ئەمەش وادەکات نمیشێکی شانۆیی نامۆکراومان دەست بکەوێت کە هەردوو هێڵکەی نمایش وەك لەسەرەتاوە باسمان کرد پێکەوە گرێ بداتەوە ئەوانیش :" چێژ و فێربوون " بە و ئومێدەی سەرنجی تیۆری خێراو پێوستمان خستبێتە سەر ئەو تیۆرە هاوچەرخە شانۆ .

سەرچاوەو پەراوێزەکان :

1. بەشێك لە زنجیرە وانەکانم لە هەردوو پەیمانگای هونەرەجوانەکانی (شەهیدجەعفەر / کۆیە) و پەیمانگای هونەرەجوانەکانی هەڵەبجە .
2. نقریه المسرح الحدیپ ، ئیریك بتلی ، تر: یوسف عبدالمسیح پروت
3. پێنج وتاری شانۆیی –دەربارەی ئەزموونگەری – وەرگێڕانی کەمال مەمەند میراو دەلی
4. مسرح التغییر : اختیار و مراجعه : فیس الزبیدی : تالیف عادل قرشولی

!چەند دەستڕۆیشتووە، منداڵیی …
ڕێباز مەحمود

منداڵیی شۆفێرێکە
لە لۆفەکانی کارەساتیشا
فریای ئەوە دەکەوێ
لە پەنجەرەکەوە
ژیان ببینێ و
نەهێڵێ ب□ تەواوی وەرگەڕێێن .. !
…
لە بناری گوندێکا ،
منداڵیی هەمیشە ئەستێرێکی پڕە
لە سەتان هەورو
چەندەها سوچی ئاسمانەوە
بەرەدەوام ڕێژنەی سەرسامی و
لێزمەی بارانی تێدەڕژێ ..
گەر تەنانەت
جەنگ فەزای گشتیشی
داگیرکردبێ و
ڕەهێڵەی ئاگرو ئاسن ببارێ !
…
تەنیا لە منداڵیدا
شریخەی دەستڕێژ و
زرمەی ناپاڵم
بە گرمەی هەورو
چەهچەهەی بولبول و
خوڕەی قەڵبەزەی قاقا ناگەنەوە ..
…
دەستی منداڵیی هێندە چاپووکە
دەتوانێت چنگ بکات بە قاسەی زەمەندا و
ساڵێک دەربێنێ و
هەمووی هەڵڕێژێتە ،
ناو مشتەکانی ڕۆژێکی جرپنەوە …
ڕۆژێک ،
کە فریای هەموو شتێک بکەوێ …

بۆ نموونە سەر لە کازیوە بدات و
وەرزێک لای بمێنێتەوە .
چەندین هەفتە
لە ئاست بزەی ڕژاوی خۆر
لە سیمای چێشتەنگاوا
بەسەربەرێ و
هێشتا زۆر زوو بێت بۆ نانی نیوەڕۆ …!
…
ئاه .. ئەگەر ئێمە ،
هەگبەیەکی پڕ منداڵیمان پێ نەبوایە ..
لاوێتیمان
مەرەکەبی ڕەنگاوڕەنگی
نامەکانی وەفا و
دێڕە تەڕەکانی ئەڤیندارى ،
لە کوێوە دەست بکەوتایە ؟!

…
ڕێباز مەحمود